

Az első szemesi templom román stílusban épült 1100 és 1200 között. Kicsi, kápolnaszerű templom volt ez. A mai szentély külső oldalán látható vakolatlan falrész ennek a XII. századbeli templomnak a fala. Még ma is látható egy lőrészerű kis ablaka, rajta az eredeti vakolattal. Közvetlen a modern vakolat széle alatt sarokra állított (ill. faragott) téglák jelzik az ősi kis templom fogas párkányának vonalát. Ez a kis templomfal az egész déli Balaton-part legrégibb, még fellelhető építészeti műemléke, amely nem rom, hanem „élő” épület szerves része.

A második templom. Lehet hogy az eredeti kis templomban kárt tett a tatárjárás, de az is lehet, hogy csak egyszerűen szűknek bizonyult, mindenesetre tény, hogy pár évtizeddel a tatárjárás után megnagyobbították. Az új (a második) templom megőrizte a XII. századi kis templom déli falát, de lényegesen nagyobb lett nála. Ennek az új templomnak legértékesebb maradványa a szentély, három remek kőkeretes ablakával. Az ablakok stílusjegyei félkörből alig kiugró csúcsívei arra vallanak, hogy a második templom valamikor 1300 körül épült koragót stílusban. Emellett szól az is, hogy ez idő tájt a Póholsai család egész vagyonát a szemesi egyháznak adományozza. Ebből a vagyonból épült 1325-ben (1323?) a falutól délre a pálos szerzetesek Mindenszentekről nevezett kolostora. Feltehető, hogy a Póholsai (Raholczai?) család vagyonából bővült ki a plébánia-templom is Károly Róbert király uralkodása alatt, valamikor 1320 táján. Az 1335-ös pápai összeírásban Szemes plébániás egyházként szerepel, plébánosa Péter. Ez a második templom 4,6 méterrel rövidebb volt, mint a mostani. Homlokzati falának helyét a vakolatba rótt függőleges vonalak jelzik a bejáratú ajtó előtt 4,6 m-rel, a hátról számított második padnál.

A harmadik templom. Ezzel a 4,6 m-rel — ránc maradt levelének tanúsága szerint — 1517-ben gergelylaci Buzlay Mózes, Mátyás király egykori udvari embere toldotta meg templomunkat. Buzlay emlékét őrzi a szentély baloldali belső falán elhelyezett

díszes dombormű, amelyet régebben mindenki pasztofóriumnak, szentségtartó fülkének nézett. A falkutatás kiderítette, hogy a dombormű mögött fülke sohasem volt. Így a domborművet inkább díszes emléktáblának kell tekintenünk, amelyen talán éppen azt öröktette meg, hogy ezt a templomot Buzlay Mózes bővítette. A domborműnek különösen felső, kőbe faragott része igazi szép reneszánsz munka. Buzlay nyilván Mátyás király udvarából hozta magával ezt az új művészeti ízlést, melynek fennmaradt, vidéki kis gyöngyszeme a szemesi dombormű felső része.

Kilenc évvel a templombővítés után, 1526-ban, a mohácsi csatavesztéssel az országra szakadt a másfél évszázados török uralom. Somogy vármegye megbízottjai a török kiűzése után, 1721-ben jegyzőkönyvben rögzítették templomunk akkori állapotát: „Kőtemplom található a faluban, de elhagyottan, romos állapotban; falai nagyrészt még megvannak... A szentély és a sekrestye még felismerhető...” 19 évvel később, 1740-ben Hunyadi Antal kiegészíteti, beboltoztatja, és tetővel látja el a megrongálódott falakat, meghagyva a templomot 1517. évi méreteiben, új tornyot is építve eléje 1749—1750-ben.

Az 1740-es Hunyadi Antal féle újjáépítéskor nem hordták ki a templomból a török időkben felhalmozódott törmeléket, hanem csak elegyengették és lefedték. Ezáltal a templombelső alacsonnyá, nyomottá vált. Az 1964—1972. évi műemléki feltárás végső mozzanata az volt, hogy 1972-ben kikerült a templomból a török időkben felgyülemlett 65 cm magas törmelékréteg, és így eredeti méreteiben és szép arányaiban áll most előttünk a templom úgy, ahogy a török idők előtt, 1517-ben állott.

(A templom apszisában látható kálváriacsoport — a feszület INRI feliratának hátlapja szerint — Mária Terézia uralkodása alatt, 1757-ben készült. Ide, a szemesi templomba a veszprémi egyházmegyei gyűjteményből került.)

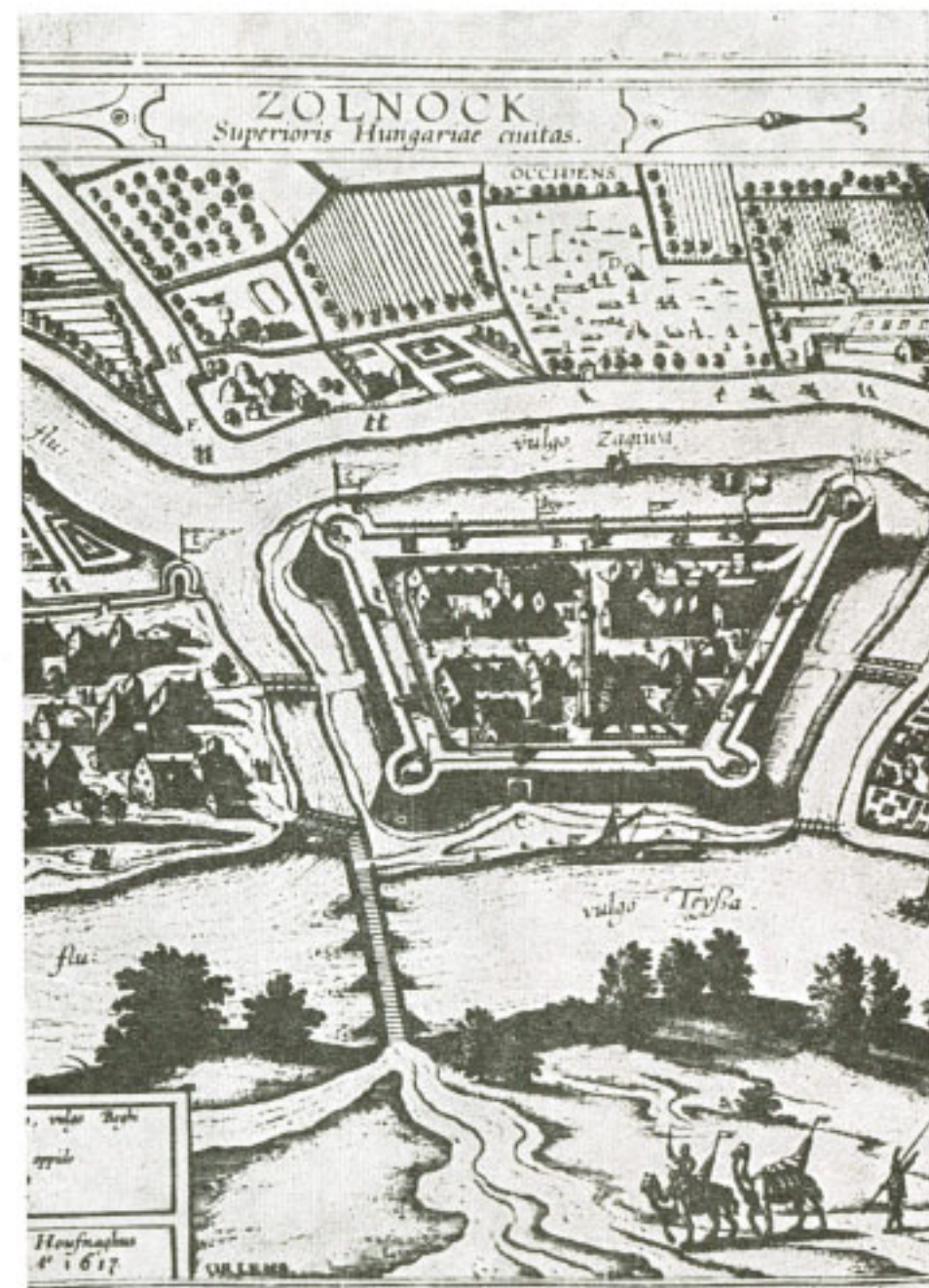
Reöthy Ferenc

Már megemlékeztünk azokról, — a méltánytalanul elfelejtett, — vert cölöp- és hajóhidakról, amelyek állandó összeköttetést biztosítottak nagy folyamaink két partja között, s így lehetővé tették két országrész közti forgalom lebonyolítását.¹

Az eddig ismertett hidak közt kell megemlékeznünk az egykori szolnoki vár mellett épített cölöphidakról is, amely összekötötte az

Alföldet, a Duna—Tisza közt elterülő területekkel.

A török már igen korán (a vár bevétele után) 1552-ben felismerte egy állandó híd megépítésének fontosságát, ezért a szolnoki „kis szandzsákság”-ot székhellyé jelölte ki. Ebben a kis szandzsákságban 1572-ben 2117 ház volt amelynek lakói 20 352 akcse ezüstpénzt fizettek be „kapuadó”-ként.²

1. Szolnok vára. Houfnagel metszete 1617-ből

A híd építését nemcsak stratégiai, hanem gazdasági szempontok is indokolták: e hídon bonyolították le nemcsak a személyi, hanem az áruforgalmat is. Adataink szerint igen eredményesen működött nemcsak a híd, hanem a vámhivatal is: ezt a tényt bizonyítják „az áthajtások”-ból származó bevételek. Karagöz csász, 1558. évben 40 510 akcse ezüst-pénzt szállított a budai kincstárba.³

A törökvilág alkonyán már erősen megcsappant a szolnoki híd és vámjövödelmek bevétele. A tőzsérek és kereskedők messze elkerülték a szolnoki hidat. A jövödelmek elmaradása igen érzékenyen érintette a budai kincstárat, ezért Mahmud budai pasa, (aki két ízben is volt kormányzó és akinek nevét és építési tevékenységét magasztalja az a piszkei márványból faragott emléktábla, amely a Nemzeti Múzeum kőtarának sötét zugában áll) — Ali agát az alábbi, magyar nyelvű levél megírására utasította:

„Ti megnevezett bírók és esküdtek, kik vagytok több nevezett tanyasi és falusi bírákkal együtt, kik találtatok az Tiszántúl, mivel azt hallottuk, a budai Dívánban, mivel más réveket kerestek magatoknak, a szolnoki hídra nem akartok jönni. Ha ez így vagyon, a hatalmas és fényes császárnak ti nagy kárt tesztek a kamarájában. Hanem ennek utána meg hagyjuk és parancsoljuk tinétek vala-

mennyi az Tiszántúli tőzsér és kereskedő ember vagyon akár marhával, akár sóval, akár Szoboszlón akár városokon és falukon, mindenkinek meg hagyjuk és elvesztés alatt megparancsoljuk, hogy semmi féle tőzsér, kereskedő emberek más révre ne menjenek, hanem a szolnoki hídra menjenek. Akik más réveket keresnek, akár a tokayi hídon, akár a polgárdi hídra, akiket megfoghatunk, javaikat, marháikat a császár számára lefoglaljuk, magukat karóban mind félkarózzuk. Azért értétekre adjuk, hogy tudjátok mihez tartani magatokat. Ezt a mi címeres parancsolatunkat ot a Tisza melletti városokon, falvakon mind elhordozzátok és minden kereskedő és tőzsér embereknek értékre adjátok, hogy mód nélkül kárt senki ne találjon, minden ember tudja mihez tartani magát. Isten mindnyájukkal. Kelt kincses Budán, 1667. XII. 24-én.” (Izsépy Edit: Végvári levelek. Budapest. 1962. 32. 1.)

A vert tölgyfa cölöphidat a trapézalakú vár délnyugati sarkán álló, ágyúkkal meg rakott rondella tövében építették meg. Itt volt a szolnoki hídfő; a másik a Tisza túlsó partján állt, amely magas földgátban folytatódott az ár területén. A híd kb. 90 m hosszú volt a szabályozatlan két part között. A tölgyfahidat járómpillérek hordták és úgy volt megtervezve, hogy a pillérnyílások között, a

fa és sószállító tutajok és sajkák, könnyen áthaladhassanak.

A nehéz tölgyfahidat debreceni ácsokkal és rabokkal csináltatták, de ők is tartották karban, miként ez szokásos volt a hódoltság korában.⁴

A vert cölöphídról többen megemlékeznek. Evliya Cselebi a várat és a hidat a következőképpen ismerteti: „A vár alakja. A Tisza folyó partján egy sík réten, négyszögalakú (!) tömésfal kerítésű erős vár. Tömésfala teljes 15 lépés széles. Délről keletre terjedőleg fekszik. A keleti részt a Tisza folyó öntözi. Nyugati oldalán a Hatvan várából jövő Zagyva folyó folyik s a szárazföld felőli árkokban, a külváros erődítményeinek árkában e folyó körül folyván, a Tisza folyóval egyesül. A vár négy oldalán, négy nagy bástya van.

Három erős kapuja van: egyik nyugat felé, a nagy külvárosra nyíló Nagykapu, a másik keletre a kertekre nyílik, a harmadik a Révkapu. A vár és a város közt a Tisza folyón négy fahíd van. A Gyula vára felől érkező emberek ezen a hídon mennek át. A várban téglából épült, minaretes művészi kupolájú dzsámi van. Házai fazsindellyel fedett házak, mivel azonban a vár belseje szűk, ezért a házaknak kertjük nincs.”⁵

A legkorábbi ábrázolások közül kell megemlékeznünk a Houfnagel, közismert szép metszetről, amelyet 1617-ben készített. Mardártávlati metszetén nemcsak a cölöphidat, hanem a várat és a várost is bemutatja egykori állapotában.

A cölöphíd szilárdságára, jó kivitelezésére jellemző, hogy a híd — bár karbantartásáról állandó készség gondoskodott az egész hódoltság ideje alatt, tehát 130 évig biztosította a két országrész között a forgalmat. Sőt a hódoltság után sokáig ezt a hidat használták a lakosok.

Molnár József

JEGYZETEK

1. Molnár J.: Az eszéki híd. Műv. Tört. Ért. 1958. 4. sz. 259—261. old.
Molnár J.: A budai hajóhid a XVI—XVII. században. Műemlékvédelem 1970. 1. sz. 39—43. old.
Molnár J.: Az egykori török hajóhid Esztergom és Párkány között. Műemlékvédelem, 1976. 1. sz. 158—160. old.
2. Velics-Kammerer: Magyarországi török kincstári defterek. Budapest 1890. II. k. 460. old.
3. Velics op. cit. II. k. 220. old.
4. Bandy-Kaposvári: Új híd a Tiszán. Szolnok. Dolgozatok 1959. Kiny.
5. Evliya Cselebi magyarországi utazásai 1664—1666. (Ford. Karácsonyi Imre) Bp. 1908. 212. old.

2. Mahmud pasa bástyájának emléktáblája (Buda 1669)